

ЗДАТНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТСТВА З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Останнім часом актуальність теми дослідження визначається підвищенням вимог до активно-індивідуальної соціально-психологічної адаптації індивіда. Інтерес до адаптаційного потенціалу індивіда зумовлений як суто евристичними потребами, так і вимогами практики. Адаптаційний потенціал – це саме той потенціал, який можна піддати бажаним змінам у процесі психологічної допомоги. Тож не випадково зацікавленість здібностями до адаптації індивіда як серед зарубіжних, так і серед вітчизняних психологів не тільки не вщухає, а й зростає. Оскільки упродовж останнього десятиріччя в Україні посилюється увага до індивідів з обмеженими фізичними можливостями, розробляються засоби участі у спільному навчально-виховному процесі, активізуються процеси їхньої інтеграції в загальний соціум. У центрі нашої уваги – особливість соціально-психологічної адаптації саме студента з обмеженими фізичними можливостями.

Одним з перших ідею інтегрованого навчання обґрунтував Л.С. Виготський, який указував на необхідність створення такої системи навчання, де "аномальна дитина" [2; 7] не відокремлювалася б від дітей з нормальним розвитком.

Успіх процесу соціальної інтеграції багато в чому залежить саме від здатності самостійно вирішувати свої життєві проблеми (адаптація, емоційна комфортність), здатності до самоконтролю (внутрішній контроль), самообслуговування, адекватних зв'язків з довколишніми (прийняття інших і самоприйняття).

Тому наша стаття спрямована на предмет даного теоретико-практичного дослідження – соціальні здібності як джерело потенцій пізнання соціальної дійсності і компонентну складову – соціально-психологічну адаптацію, як імовірне джерело становлення соціальних здібностей студентів з функціональними обмеженнями.

В сучасній соціально-психологічній літературі соціальна адаптація (дезадаптація) визначається як один із суттєвих механізмів, який, будучи сформованим, сам стає внутрішньою передумовою особистісного росту людини, забезпечуючи її продуктивне "входження" в соціальну групу, суспільство в цілому. З соціально-психологічної точки зору, соціальна адаптація, має своїми головними показниками – ефективність входження людини в малу групу, колектив або соціум, визнання чи невизнання її іншими, наявність друзів, особливості формального й неформального спілкування, рівень задоволення їх потреб у спілкуванні. [3; 49] У відповідній соціально-психологічній літературі існує досить широке розмаїття досліджень тих особистісних якостей, які забезпечують людині оптимальну соціальну адаптацію. Так, за даними Е.Сигельман, зі слів О.І. Власової, людей з високими оцінками здатності до соціально-психологічної адаптації передусім характеризують, якості, які відбивають їхнє конструктивне ставлення до довколишніх, тобто здатність щиро цінувати інтелект і знання інших, тактовність і співчуття, здатність до близького спілкування. Окрім цього, таким людям притаманні незалежність і самостійність, виключна надійність та відповідальність перед іншими.

У дисертаційному дослідженні Г.С.Васильєва, було емпірично доведено, що легкість та повнота соціально-психологічної адаптації як інтегрального механізму підтримання соціального гомеостазу особистості і спільноти, значною мірою зумовлені певною сукупністю якостей людини, які забезпечують ефективність і спілкування з іншими та психологічну сумісність у спільній діяльності. Такі здібності дослідник назвав комунікативними: високий рівень самоорганізації особистості, її соціальна спрямованість, спостережливість та вміння слухати партнера, прагнення бути зрозумілим іншими, правдивість, культура мовлення, довіра до партнерів, вимогливість, тактовність, дисциплінованість і рішучість.

Відомий американський дослідник Р.Дж. Стернберг розглядає психологічні передумови ефективної соціальної адаптації людського індивіда в контексті теорії інтелекту, який призводить до успіху. На його думку, такий інтелект як сукупність загальних здібностей забезпечує людині здатність досягти в житті заданих особистісних стандартів, відповідно до конкретного соціально-культурного контексту. Підкреслюючи, що суто адаптація, формування та вибір – це є функції розвинутого інтелекту людини, які реалізуються в її реальному соціальному житті, забезпечуючи оптимальний баланс реалізації її індивідуальних потреб та соціальних інтересів.

Особливий інтерес, у зв'язку з проблемою ефективної соціальної адаптації людини, для нас становить аналіз у роботах наукового колективу К.О. Абульханової. Дослідниця підкреслює, що суб'єктність – це невід'ємна характеристика соціально успішної особистості, що має найвищий показник адаптації в сучасному суспільстві. Така риса передбачає насамперед її креативний потенціал, здатність до організації цілісної практичної діяльності, через постановку й komponування реальних завдань, операцій їх розв'язання, розподіл відповідних функцій і встановлення алгоритмів здійснення.

Продовжуючи теоретичний аналіз відповідної літератури варто відмітити, що проблему вилування фізичних вад на розвиток соціально-психологічної адаптації особистості розглядали Л.С.Виготський (про формування вторинного дефекту в тому випадку, якщо соціальне оточення не компенсує психофізіологічного порушення розвитку, а й навпаки детермінує його), Б.В. Зейгарник (патопсихологічні зміни особистості в наслідок хвороби та особливості діагностики цих змін). Згідно з дослідженнями Л.І.Божович, таке хронічне соматичне захворювання суттєво змінює перш за все всю соціально-психологічну ситуацію розвитку людини. Воно змінює рівень її психічних можливостей здійснення діяльності, веде до обмеження колів контактів з оточуючими людьми, часто через об'єктивні чи суб'єктивні причини призводить до обмеження діяльності в цілому, тобто змінює об'єктивне місце, що займає людина в житті, тим самим змінюючи його внутрішню позицію по відношенню до всіх обставин життя.

У сучасній науці існує значна кількість підходів до теоретичного осмислення проблеми соціально-психологічної адаптації. Тож спробуємо продовжити розгляд даного питання з позиції різноманітних теорій. Проблема розгортається в межах двох концептуальних соціологічних напрямків: один з них представлений соціоцентристською теорією, а інший – психологічною теорією. На основі соціоцентристських теорій розвитку особистості Т.Парсон, Р.Мертон, Г. Девіс, К.Маркс, Е.Дюркгейм, Г.Спенсер розглядається за рахунок вивчення суспільства в цілому, соціальних проблем конкретного індивіда. Зокрема розглянуті проблеми функціональних обмежень, як специфічного соціального стану індивіда (модель ролі хворого Т.Парсона). Головні ідеї в даній концепції: соціально-психологічна адаптація таких осіб з функціональними обмеженнями до соціального середовища, інтеграція індивіда в соціальну систему, інтеріоризація загальноприйнятих соціальних норм, адаптивні механізми.

В рамках психологічного підходу Ж. Піаже, Е. Еріксона, А. Адлера, Л. С. Виготського, І. С. Кона, Г. М. Андреевої, О. В. Мудрика та інших вчених, розглядаються психологічні аспекти повсякденного особистісного розвитку індивіда. Соціально-психологічна адаптація осіб з функціональними обмеженнями важлива не тільки сама по собі. Вона важлива, як засіб інтеграції їх у соціум, як механізму створення рівних можливостей для того, щоб бути соціально потрібними.

До головних концепцій соціально-психологічної адаптації осіб з функціональними обмеженнями з точки зору соціоцентристських теорій, відносяться: структурно-функціональний аналіз (Р.Мертон, К. Девіс), проблеми інвалідності як специфічного соціального стану індивіда (модель ролі хворого Т. Парсонса). Т.Парсон трактує хворобу як форму соціального відхилення, при якій індивід виконує специфічну соціальну роль. Головними ідеями у даній концепції є: адаптація осіб з функціональними обмеженнями до соціального середовища, інтеграція індивіда у соціальну систему, інтеріоризація загальноприйнятних соціальних норм, адаптивні механізми.

Теорія взаємодії психічних і соціальних факторів у процесі становлення особистості представлена Е.Фромом, (мазохізм, садизм, деструктивізм, конформізм і любов) і відповідно виникає п'ять способів адаптації до соціального середовища: рецептивний, експлуативний, ринковий, накопичений, продуктивний. Тобто, мається на увазі, що психологічні процеси первинні і визначають структуру соціальних феноменів.

Феноменальний підхід у психології розуміння людини виходить із вражень суб'єкта, а не з позиції зовнішнього спостерігача, тобто як індивід спостерігає самого себе, і який вплив на поведінку індивіда мають його потреби, почуття, цінності, переконання, як він сам сприймає навколишнє середовище в якому знаходиться. Це середовище називають порізному: перцептивне поле, психологічне поле, феноменологічне поле, життєвий простір. Мова йде про індивідуальне значення яке формується у свідомості людини і визначає її поведінку.

Практичний зміст даної теорії полягає в тому, що всі наші стосунки з середовищем, у тому числі й осіб з функціональними обмеженнями, будуються з бачення свого Я, і з того факту, як реакція довколишніх співвідноситься з власною реакцією індивіда.

Біологічна концепція розвитку осіб з функціональними обмеженнями починається з теорії В.Штерна, головним фактором якої є двояка роль органічного недоліку в процесі формування особистості дитини. З одного боку – це обмеження, слабкість, затримка в розвитку, а з іншого, – саме через те, що дефект створює труднощі, – він і стимулює підвищення, і посилює рух уперед. Тому всякий дефект створює стимули для розвитку компенсації.

Закон компенсації однаково проявляється при нормальному і фізіологічно обмеженому розвитку особистості. Т. Ліппса побачив у цьому головний закон психічного життя: якщо психічна енергія переривається або гальмується, то там, де настає розрив, затримка чи перешкода, проходить "затоплення", тобто підвищення психічної енергії; перешкода відіграє роль греблі. Цей закон Т. Ліппса називається законом психічної "запруды". Енергія концентрується в сфері, де процес зустрів затримку, і може подолати затримку чи обійти її. Так на місці затриманого в розвитку процесу утворюються нові процеси, що виникають завдяки "запруді".

Дану ідею розвинув А.Адлер. Згідно з його концепцією, надкомпенсація не є якимсь рідкісним чи унікальним явищем, а це досить поширена властивість органічного процесу, що пов'язана з головним законом живої матерії. Прикладом цього є різного роду щеплення, після яких, організм стає ще сильнішим. Це досить парадоксальний органічний процес, який перетворює слабкість на силу і носить назву надкомпенсації. А. Адлер звернув увагу, що неповноцінний орган вступає в боротьбу із зовнішнім світом до якого він повинен пристосуватись. Ця боротьба може спричинити ускладнення захворювання але разом з тим і має ресурси надкомпенсації. Отже, відчуття дефективності органів стимулює розвиток психіки й соціально-психологічної адаптації індивіда в суспільстві.

Відомою є думка З.Фрейда про те, що недостатнє задоволення потреб немовляти може спричинити шизофренію або депресію в пізнішому віці, а надлишкове задоволення його потреб може призвести до надмірної залежності від оточення.

У людей з обмеженими можливостями прослідковується велика залежність від сім'ї, зокрема матері. Х.Райнпрехт відмічав, що батьки повинні приймати свою дитину такою, якою зробила її природа. Прийняття і є та допомога в соціально-психологічній адаптації, яку ми можемо дати такій дитині. Абсолютне прийняття породжує природну любов до неї. У батьків досить часто виникає почуття провини, вони відчувають обділеними себе, тому вони прив'язуються до своїх дітей і віддано проявляють свою любов. Природа тим самим балансує допущену несправедливість.

На думку М. Раттера, часто трапляються ситуації, в яких студент з функціональними обмеженнями, що відстає у навчанні й одержує погані оцінки, не лише постійно усвідомлює свої неуспіхи, але є також постійним об'єктом осуду як удома, так і в навчальному закладі. Імовірність такого осуду особливо велика, якщо проблеми мають місце на фоні нормального інтелекту. Результатом такого розвитку подій може стати емоційна депресія або ж його протест залежності від індивідуальних особливостей.

Госпіталізація студентів-інвалідів неможлива без відриву від занять, а це, у свою чергу, порушує процес їх навчання і спілкування. Ліки можуть впливати на студента як гальмуючи, так і збуджуючи, що, зрозуміло, заважає нормальній психічній діяльності.

Тому метою нашої розвідки є оприлюднення результатів аналізу діагностики опитувальника соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р.Даймонда студентства задля виявлення подальшої психологічної роботи з даної категорією населення; демонстрація результатів використання опитувальника до українського середовища.

Окремо слід зупинитися на проблемі адаптації першокурсників до навчання у вищих навчальних закладах. Різка зміна багаторічного стереотипу роботи, до якого звикли юнак чи дівчина (динамічного стереотипу, за І. П. Павловим), іноді призводить до нервових зривів і стресових ситуацій. Перебудова динамічного стереотипу в кожного студента протікає індивідуально і залежить як від типу нервової діяльності, так і від соціальних чинників. Серед головних труднощів, з якими стикаються першокурсники, психологи виділяють наступні: негативні переживання, обумовлені виходом зі шкільного колективу; невизначена мотивація вибору професії, недостатня психологічна готовність до неї; відсутність навичок самостійної роботи, невміння конспектувати, працювати з науковою літературою, словниками, каталогами тощо; невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності, що посилюється відсутністю щоденного контролю з боку викладачів; пошук оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах, налагодження побуту та самообслуговування, особливо при переході з домашніх умов до гуртожитку.

Як бачимо, зазначені труднощі не є однаковими за своїм походженням. Деякі з них мають об'єктивний характер, а інші зумовлені недоліками в дозвіській підготовці, а також у вихованні в школі та сім'ї. Отже слід розрізняти дві складових адаптації студентів у вищому навчальному закладі: а) *професійну* – пристосування до характеру, змісту, умов та організації навчального процесу, розвиток навичок самостійності в навчальній та науковій роботі; б) *соціально-психологічну* – пристосування студентів до академічної групи, налагодження взаємовідносин з одногрупниками, знаходження власного стилю поведінки.

Коło інтересів студентів не обмежується тільки навчальним матеріалом, а простягається в галузі науково-дослідної, суспільно-політичної, трудової діяльності. Вони беруть активну участь у політичному житті країни, діяльності органів студентського самоврядування, виступають з доповідями на студентських наукових конференціях, працюють на підприємствах різних форм власності.

Описані особливості та протиріччя розвитку особистості молодої людини у вищому навчальному закладі дає підстави стверджувати, що студентство є особливою соціальною категорією "специфічність якої обумовлена організаційним об'єднанням їх таким суспільним осередком спрямованої соціалізації людського індивіда, яким є інститут вищої освіти". За результатами сучасних досліджень, зі слів О.І. Власової, дана соціальна категорія населення у соціально-психологічному аспекті вирізняється з інших груп населення "високим рівнем розвитку пізнавальної активності та гармонійним поєднанням інтелектуальної і соціальної зрілості" що і надає змогу активно включатися у формування себе і суспільства. Разом з тим, дана верства сучасного населення є доволі різноманітною з огляду вікових меж (у нашій

країні це 35 років, а у Франції – без обмежень), та форм отримання освіти (очна, заочна, дистанційна).

Після проведеного пілотажного дослідження (2007) на базі Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого Міжнародного Університету Розвитку людини "Україна" перед нами постало питання адаптації матеріалу до регіональних вимог студентства, оскільки виявилось, що студенти краще сприймають інформацію, яка подається саме українською мовою.

Вибірку склали 100 студентів 2-4 курсу віком від 19 до 22 років. Спочатку нами було запропоновано україномовний варіант даного опитувальника, а через 14 днів був запропонований російськомовний варіант. Бланки відповідей оброблялись за допомогою спеціального ключа. Результати дослідження підраховувалися по кожному інтегральному показнику окремо. Таким чином, було обраховано сім основних показників опитувальника, які в подальшому пройшли статистичну обробку даних за методом кореляції Пірсона.

У ході роботи з методикою були отримані наступні результати, що наведені у таблиці 1.

В ході розрахунків коефіцієнта кореляції Пірсона, ми виявили, що найнижчими, хоча й у межах кордонів прийнятності, виявились інтегральні показники S "Самоприйняття" (,541) та L "Прийняття інших" (,570). А показник "Інтернальності" I – навпаки набрав, порівняно, найбільш високі показники (,803). Аналізуючи показники "Адаптація" А, "Емоційної комфортності" Е, "Прагнення до домінування" D, Ескапізм, ми відмічаємо здебільшого середній рівень показників (відповідно ,619; ,616; ,779 та ,647).

Загальна картина результатів дозволяє зробити висновки про кореляцію яка наочно демонструє, на наш погляд, успішність її проведення.

Варто відмітити, що кореляція є значущою, адже похибка становить 0,01.

Таблиця 1

Матриця результатів кореляційного аналізу української та російської версії опитувальника соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р.Даймонда

ШКАЛИ	RA	RS	RL	RE	RI	RD	Ескапізм
UA	0,619**						
US		0,541**					
UL			0,570**				
UE				0,616**			
UI					0,803**		
UD						0,779**	
Ескапізм							0,647**

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

А – "Адаптація", S – "Самоприйняття", L – "Прийняття інших", Е – "Емоційна комфортність", I – "Інтернальність", D – "Прагнення до домінування", U – позначає україномовну вибірку, R – позначає російськомовну вибірку.

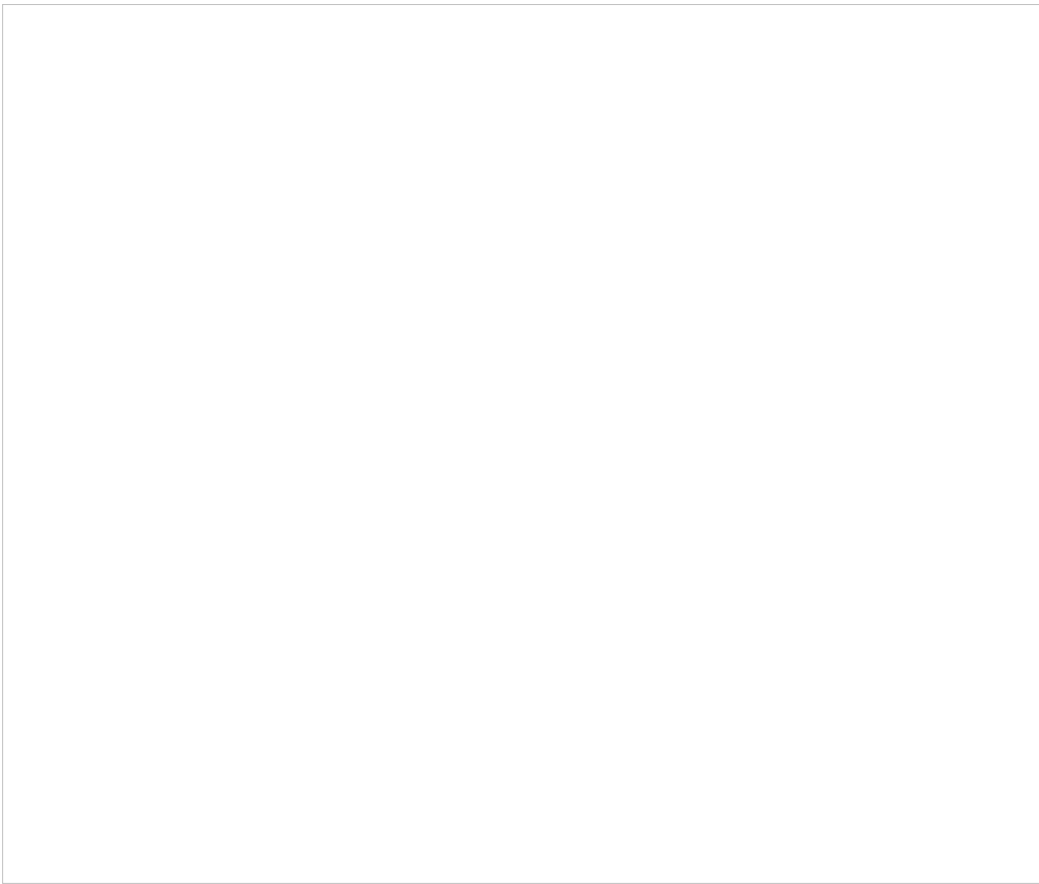
Сміливо використовуючи україномовний опитувальник ми провели обстеження студентів з функціональними обмеженнями. Пропонуючи студентам на вибір опитувальник україномовний і російськомовний. Всі як один прагнули одержати текст опитувальника україномовного. Що ще раз підтвердило для нас актуальність адаптації опитувальника до регіональних вимог студентства.

Методика соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р.Даймонда налічує 101 закриті питання, після інтерпретації яких виокремлюється наступні інтегральні показники: А– "Адаптація", S – "Самоприйняття", L – "Прийняття інших", Е – "Емоційна комфортність", I – "Інтернальність", D – "Прагнення до домінування",

В опитувальнику містяться вислови про людину, про її спосіб життя: переживання, думки, звички, стиль поведінки. Читаючи чергове висловлювання опитувальника, респондент співвідносить їх зі своїми звичками, способом життя й оцінює, якою мірою дане висловлення може бути віднесено до нього. Для того, щоб позначити відповідь у бланку, потрібно вибрати схожий, на думку респондента, один із семи варіантів оцінок, пронумерованих цифрами від "1" до "6". Вибраний варіант відповіді відмічається у бланку для відповідей у клітинці, що відповідає порядковому номеру висловлювання.

Результати дослідження наочно демонструє дана гістограма.

Гістограма 1

Гістограма результатів соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р.Даймонда студентів норми та студентів з функціональними обмеженнями

Інтегральні показники, що розміщені попарно, демонструють розбіжності значень студентів норми (права колонка) і студентів з функціональними обмеженнями (колонка ліворуч). Показники адаптації, самосприйняття, емоційної комфортності та домінування студенти з функціональними обмеженнями демонструють нижчі ніж студенти норми; показник інтернальності та прийняття інших дещо вищий, а показник ескапізму демонструє уникання проблем студентами функціональних обмежень.

Висновки та перспективи дослідження.

1. Освітня допомога передбачає підвищення адаптивних можливостей студентів з функціональними обмеженнями шляхом навчання (формування нових знань, умінь і навичок) і виховання (зміна цінностей, установок). Звичайно, освітня допомога безпосередньо не вирішує проблем відновлення психічних функцій індивіда чи поліпшення матеріального стану, але, передаючи певну суму знань і формуючи конкретні вміння і пошуки шляхів вирішення проблемних ситуацій.

2. Найперспективнішою формою психологічної допомоги, на нашу думку, у цьому випадку є коучинг, як один із важливих напрямів роботи з такою категорією населення. Мається на увазі допомога, спрямована на регуляцію соціально-психологічної адаптації та емоційного стану індивіда чи групи, які звернулися за підтримкою, профілактику можливих психологічних ускладнень, корекцію несприятливих психологічних станів, які з'явилися з різних причин. Даний вид психологічної допомоги спрямований на позитивне майбутнє. Звичайно, що міра втручання соціального психолога у цьому плані залежить від сфери діяльності і рівня підготовки спеціаліста. Він, скажімо, не може вирішити всі психологічні проблеми клієнта, але може цьому сприяти.

Таким чином, можна сказати, що коуч - сесії є найперспективнішим способом оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації, профілактики дезадаптації, само прийняття, соціокультурної реабілітації осіб з функціональними обмеженнями та інтеграції їх у суспільство.

3. Проведений нами кореляційний аналіз дає підстави використовувати опитувальник соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р.Даймонда, до україномовного середовища.

4. Виходячи із вищесказаного ми повинні написати й випробувати програму коуч-сесій у студентів з різними умовами соціалізації, що і буде складати перспективу нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бунакова В.И. Социальные способности личности как объект философского анализа / В.И. Бунакова. – Днепропетровск, 1996. – 180 с.

2. Выготский Л.С. Собрание сочинений : в 6-ти Т., Основы дефектологии / Л.С. Выготский [под ред. Т. А. Власовой]. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 5. – 368 с.

3. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія / О. І. Власова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2005. – 308 с.

4. Никоненко Ю.В. Дослідження емоційної складової у структурі соціальних здібностей студентів з функціональними обмеженнями / Ю. В. Никоненко // Проблеми емпіричних досліджень у психології. – Випуск 1. – К.: Гнозис, 2008. – С.

РЕЗЮМЕ

Стаття подає результати теоретико-практичного дослідження соціальної адаптації студентів з функціональними обмеженнями, проведеного на базі інтегрованого Вищого навчального закладу м. Білої Церкви та м. Києва.

Ключові слова: соціальна адаптація, інтеграція.

Ю.В. Никоненко

СПОСОБНОСТИ К СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНЧЕСТВА С ОГРАНИЧЕННЫМИ ФИЗИЧЕСКИМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

РЕЗЮМЕ

Статья вмещает результаты теоретико-практического исследования социальной адаптации студентов с функциональными особенностями. Данное исследование проведено на базе Высшего учебного заведения г. Белая Церковь и г. Киев.

Ключевые слова: социальная адаптация, интеграция.

Yu. V. Nikonenko

RESEARCH ON ABILITIES FOR SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF PHYSICALLY CHALLENGED STUDENTS

SUMMARY

The article demonstrates results of theoretical and practical research on social adaptation of physically challenged students held on the basis of integrated institution of higher education in Kyiv and Bila Tserkva.

Keywords: social adaptation, integration.
